

Un resum: La restauració borbònica

Resum

El règim de la Restauració Borbònica, instaurat el 1874 sota la direcció d'Antonio Cánovas del Castillo, va ser un sistema polític dissenyat per garantir l'estabilitat a Espanya després d'un període de gran convulsió. Aquest sistema es fonamentava en una monarquia constitucional, definida per la Constitució de 1876, i un mecanisme d'alternança pactada en el poder, conegut com a "turnisme", entre el Partit Conservador i el Partit Liberal. La seva estabilitat, però, era artificial i es mantenia mitjançant una xarxa de corrupció electoral sistemàtica basada en el caciquisme i el frau, especialment a les zones rurals.

Malgrat els seus objectius d'ordre, el règim va enfrontar una oposició constant de forces polítiques excloses del sistema, com ara republicans, carlins, socialistes, i un moviment obrer cada cop més organitzat. A més, el seu model d'Estat centralista va provocar l'aparició de moviments nacionalistes, especialment a Catalunya i el País Basc.

El punt d'inflexió del règim va ser la crisi de 1898, coneguda com el "Desastre", amb la pèrdua de les últimes colònies (Cuba, Puerto Rico i les Filipines). Aquesta derrota va desencadenar una profunda crisi moral i ideològica que va posar de manifest la decadència del país i va alimentar els moviments regeneracionistes que clamaven per una modernització real d'Espanya.

El regnat d'Alfons XIII, iniciat el 1902, va estar marcat per la incapacitat del sistema per reformar-se i per una successió de crisis que van erosionar-ne els fonaments: la Setmana Tràgica de Barcelona (1909), l'impacte de la Primera Guerra Mundial, la triple crisi (militar, política i social) de 1917, una conflictivitat social extrema amb episodis de pistolisme, i el desastre desallotjament de la Guerra del Marroc a Annual (1921).

Aquest col·lapse progressiu va culminar amb el cop d'Estat del general Miguel Primo de Rivera el 1923, que, amb el consentiment del rei, va instaurar una dictadura. Tot i que va aconseguir pacificar el país temporalment i va impulsar un programa d'intervencionisme econòmic, el seu règim no va aconseguir crear una alternativa política viable i va acabar per desacreditar completament la monarquia. La caiguda del dictador el 1930, seguida de la signatura del Pacte de Sant Sebastià per part de les forces oposidores, va aplanar el camí cap a la fi del règim. Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, plantejades com un plebiscit sobre la monarquia, van donar la victòria a les candidatures republicanes a les grans ciutats, fet que va precipitar l'exili d'Alfons XIII i la proclamació de la Segona República el 14 d'abril de 1931.

L'Establiment del Sistema Canovista (1874-1885)

El sistema de la Restauració va ser dissenyat per l'estadista Antonio Cánovas del Castillo, que ja el 1870 havia aconseguit l'abdicació d'Isabel II a favor del seu fill Alfons. El projecte es va concretar el desembre de 1874 amb la publicació del **Manifest de Sandhurst**, redactat per Cánovas, on Alfons XII presentava un model de monarquia constitucional, oberta, defensora de l'ordre social i compatible amb la tradició catòlica i les noves llibertats. El pronunciament del general Martínez Campos a Sagunt aquell mateix mes va proclamar Alfons XII rei, iniciant el període.

Pilars fonamentals del Règim

- **La Constitució de 1876:** Era un text de caràcter moderat i flexible que establia una monarquia constitucional amb sobirania compartida entre les Corts i el Rei. Atorgava amplis poders al monarca, incloent-hi el nomenament del govern. Les Corts eren bicamerals (Congrés i Senat) i l'Estat es declarava confessional. La seva flexibilitat permetia que cada govern (conservador o liberal) modifiqués aspectes com els drets o el sufragi sense necessitat de canviar la Constitució.
- **El Bipartidisme i el "Turnisme":** El funcionament polític es basava en l'alternança pactada en el poder de dos partits dinàstics:
 - **Partit Conservador:** Liderat per Cánovas, es declarava confessional i garant de l'ordre social.
 - **Partit Liberal:** Encapçalat per Sagasta, era partidari de reformes socials i tenia un caràcter més laic. Ambdós partits compartien la defensa de la monarquia, la Constitució, la propietat privada i un Estat centralitzat. Després de la mort d'Alfons XII el 1885, el **Pacte d'El Pardo** va consolidar aquesta alternança durant la regència de Maria Cristina, permetent als liberals, per exemple, instaurar el sufragi universal masculí el 1890.
- **Subordinació del Poder Militar:** Per evitar els continus pronunciaments que havien caracteritzat etapes anteriors, l'exèrcit va quedar subordinat al poder civil.
- **Pacificació del País:** Un dels primers objectius va ser posar fi als conflictes interns. El 1876 es va acabar la Tercera Guerra Carlina, abolint el règim foral basc i navarrès (substituït per concerts econòmics), i el 1878, la **Pau de Zanjón** va posar fi a la Guerra dels Deu Anys a Cuba, amb promeses de reformes i l'abolició de l'esclavitud.

El funcionament real del règim: caciquisme i frau electoral

L'estabilitat del turnisme no es basava en una voluntat popular expressada democràticament, sinó en un sistema de corrupció electoral institucionalitzat.

- **Caciquisme:** Era un sistema de coerció social, predominant a les zones rurals, on figures locals influents (els "cacics") controlaven la vida econòmica i social i, per tant, podien coaccionar els votants per orientar el seu vot cap al candidat designat pel govern. Els cacics, que podien ser conservadors o liberals, actuaven com a nexes entre el poder central i la població local.
- **Tupinada i frau:** Per assegurar els resultats electorals desitjats, s'utilitzaven tota mena de trampes, conegudes genèricament com a "tupinada". Aquestes pràctiques incloïen la falsificació d'actes, la compra de vots i les amenaces als electors.
- **El cas de les Illes Balears:** A Mallorca, el sistema es va aplicar amb particularitats pròpies. Es va crear un districte únic per a tota l'illa per diluir el vot urbà, més difícil de controlar, en la massa rural dominada pel caciquisme. Sovint, les eleccions ni tan sols se celebraven, ja que els escons es repartien prèviament entre conservadors i liberals emparant-se en l'article 29 de la Llei Electoral. El caciquisme afectava especialment jornalers i petits propietaris, amenaçats amb l'acomiadament o atrets amb promeses com alliberar els fills del servei militar. També va ser habitual el "**cunerisme**", la presentació de candidats sense cap vincle amb la circumscripció.

Forces d'oposició i conflictes socials

Fora del sistema bipartidista existien diverses forces polítiques i socials que van ser sistemàticament excloses del poder.

- **Oposició Política:** Carlins, demòcrates, republicans i socialistes només podien aspirar a una representació parlamentària minoritària. A Mallorca, el carlisme (que defensava la cultura i llengua pròpies) i les diferents tendències del republicanisme constituïen la principal oposició.
- **Moviment Obrer:** A Mallorca, els seus inicis se situen el 1869 amb el diari *El Obrero*. Aviat es va decantar cap a l'internacionalisme de l'AIT. La primera vaga obrera documentada va ser a Menorca el 1873. El 1881 va sorgir la **Unió Obrera Balear**. Amb la influència socialista a la dècada de 1890, es van fundar l'Agrupació Socialista de Palma i el setmanari *La Bandera Roja*.

- **Nacionalismes:** La consolidació d'un Estat centralitzat i uniformista va provocar, com a reacció, l'aparició de moviments nacionalistes que reivindicaven el reconeixement de les seves identitats particulars, especialment a Catalunya i el País Basc.

La Crisi de 1898: El "Desastre" i les seves conseqüències

La pèrdua de les últimes colònies d'ultramar va suposar un cop devastador per a la moral col·lectiva espanyola i va evidenciar la profunda crisi del sistema.

La Guerra de Cuba i la Intervenció dels EUA

Cuba era una colònia de gran importància econòmica per a Espanya, ja que rebia el 50% de les exportacions peninsulars. No obstant això, el 90% del seu mercat de sucre i tabac estava destinat als Estats Units. La ineficàcia de l'administració espanyola per concedir autonomia i reduir el control econòmic va alimentar l'independentisme, liderat per figures com **José Martí**, fundador del Partido Revolucionario Cubano.

El malestar es va intensificar amb l'**Aranzel Cànovas** (1891), un impost a la importació de productes no espanyols que va perjudicar directament els interessos comercials dels Estats Units. El 1895 va esclatar una nova insurrecció. Espanya va respondre inicialment amb una forta repressió (General Weyler), però la guerra semblava perduda el 1898. En aquell moment, els EUA van decidir intervenir, utilitzant com a pretext l'explosió del seu cuirassat **Maine** al port de l'Havana. La guerra va ser ràpida i va suposar la destrucció de la flota espanyola. Simultàniament, es va produir una rebel·lió a les Filipines, liderada per figures com **José Rizal**.

El **Tractat de París** (1898) va segellar la derrota espanyola i va formalitzar la independència de Cuba i la cessió de Puerto Rico i les Filipines als Estats Units.

Conseqüències del desastre

- **Crisi Moral i Ideològica:** Va ser la conseqüència més profunda. Va generar un estat de pessimisme i frustració, destruint el mite de l'imperi espanyol. La premsa internacional va presentar Espanya com una "nació moribunda". Aquesta percepció va calar en la societat, que va culpar el govern i l'exèrcit.
- **El Regeneracionisme:** Com a resposta, van sorgir moviments crítics que demanaven una "regeneració" del país. El seu màxim exponent va ser **Joaquín Costa**, que a la seva obra *Oligarquía y caciquismo* (1901) exigia un "cirujano de hierro" per resoldre els mals d'Espanya i proposava un programa basat en "educació i rebost".
- **La Generació del 98:** Un grup d'intel·lectuals i escriptors (Unamuno, Azorín, Machado, Baroja) va analitzar el "problema d'Espanya" amb un to crític i pessimista, considerant la pèrdua de les colònies com un revulsiu necessari per a la regeneració moral, social i cultural.
- **Impacte Militar:** La derrota va desprestigiar l'exèrcit, que al seu torn va culpar els polítics. Com a reacció a un creixent antimilitarisme social, un sector de les forces armades va adoptar postures autoritàries i va desenvolupar un sentiment corporativista que defensava una major intervenció en la vida política.

El Regnat d'Alfons XIII i la descomposició del sistema (1902-1923)

El regnat d'Alfons XIII va començar en un context de crisi i necessitat de regeneració. Tanmateix, la seva constant ingerència en la política, aprofitant les prerrogatives que li atorgava la Constitució, va contribuir a la inestabilitat i al descrèdit final del sistema. El període es va caracteritzar per una forta fragmentació dels partits dinàstics i la successió de fins a 44 governs entre 1898 i 1923.

Intents de Reforma des del Poder

- **El reformisme conservador d'Antoni Maura:** Va impulsar una "revolució des de dalt" per reformar el sistema des del govern i evitar una revolució popular. Les seves mesures incloïen la creació de l'Institut Nacional de Previsió, la llei del descans dominical i una nova llei electoral (1907) que, tot i que va dificultar el frau, no va aconseguir eliminar-lo.
- **El reformisme liberal de José Canalejas:** El seu govern va intentar modernitzar el país amb mesures com:

- La "**ley del candado**" (1910), que limitava l'establiment de nous ordes religiosos.
- La **Llei de Mancomunitats**, que obria la porta a la unió de diputacions provincials.
- La **Llei de Reclutament** (1912), que establia el servei militar obligatori en temps de guerra, tot i que mantenia la figura dels "soldats de quota".

Les Grans Crisis del Període

• La Setmana Tràgica de Barcelona (1909):

- **Causa:** La decisió del govern de Maura d'enviar reservistes a la Guerra del Marroc.
- **Esdeveniments:** La protesta va derivar en una revolta popular a Barcelona amb un fort component antimilitarista i anticlerical. Es van aixecar barricades i es van incendiar més de vuitanta edificis religiosos.
- **Conseqüències:** El govern va respondre amb una repressió duríssima, que va incloure l'afusellament del pedagog lliurepensador **Ferrer i Guàrdia**, acusat sense proves concloents de ser-ne l'instigador. La campanya de protesta "Maura, ¡No!" va provocar la caiguda del govern conservador.
- **L'Impacte de la Primera Guerra Mundial:** Espanya es va declarar neutral, la qual cosa va suposar una expansió econòmica espectacular en convertir-se en proveïdora dels països belligerants. Tanmateix, aquests beneficis van anar a parar a la burgesia industrial, mentre que les classes treballadores van veure com el seu nivell de vida baixava a causa de la inflació. Aquest fet va provocar una gran agitació social i un augment de les vagues.

• La crisi de 1917: Va ser una crisi triple que va sacsejar els fonaments del règim:

- **Crisi Militar:** Oficials peninsulars, agrupats en **Juntes de Defensa**, van protestar contra el sistema d'ascensos que afavoria els "africanistes" (militars destinats al Marroc).
- **Crisi Política:** Davant la suspensió de les garanties constitucionals per part del govern, Francesc Cambó (Lliga Regionalista) va convocar una **Assemblea de Parlamentaris** a Barcelona per exigir un govern provisional i Corts constituents. El moviment va fracassar per la manca de suport i la por a una revolució social.
- **Crisi Social:** Els sindicats UGT i CNT van convocar una **vaga general revolucionària** a l'estiu. El govern va respondre declarant la llei marcial i reprimint la vaga amb l'exèrcit.

La Creació de la Mancomunitat de Catalunya

El 1914 es va crear la **Mancomunitat de Catalunya**, una institució que agrupava les quatre diputacions catalanes. Tot i tenir funcions purament administratives, va adquirir una gran importància política en representar el primer reconeixement de la unitat territorial de Catalunya per part de l'Estat des de 1714. Presidida inicialment per **Enric Prat de la Riba**, va impulsar una important tasca de modernització d'infraestructures i de foment de la cultura i l'ensenyament. Va ser suprimida el 1925 per la dictadura.

L'Agonia del sistema (1918-1923)

El període final va estar marcat per una inestabilitat extrema i una violència social creixent.

- **Governos de concentració:** Com a intent de superar la crisi, es va recórrer a governs que integraven diversos partits, trencant el turnisme. Aquests governs van fracassar per les divisions internes.
- **Conflictivitat social:** Es va viure el "**trienni bolxevic**" (1918-1921) a Andalusia, amb ocupacions de terres per part de jornaleros. A Catalunya, la vaga de **La Canadencia** (1919) va aconseguir la jornada laboral de vuit hores, però va donar pas a l'època del **pistolisme** (1918-1923), un enfrontament violent entre pistoleros de la patronal (organitzats al Sindicat Lliure) i anarcosindicalistes de la CNT.
- **El Desastre d'Annual (1921):** La derrota de l'exèrcit espanyol a Annual (Marroc) davant les cabiles rifenyes va ser un fracàs militar humiliant. La investigació posterior (**Expedient Picasso**) va assenyalar responsabilitats en alts

comandaments militars i va arribar a esquitxar el mateix rei, creant un enorme malestar a l'exèrcit.

La Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)

El 13 de setembre de 1923, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, va encapçalar un cop d'Estat. Ho va justificar com un acte necessari per regenerar la política, eliminar el caciquisme, restablir l'ordre públic i garantir la unitat nacional. El rei Alfons XIII va acceptar la dictadura, que va rebre el suport de l'alta burgesia, l'exèrcit i part de les classes mitjanes.

Directori Militar (1923-1925)

En aquesta primera fase, el govern estava format exclusivament per militars. Les primeres mesures van ser:

- Declaració de l'estat de guerra, suspensió de la Constitució i dissolució de les Corts.
- Il·legalització de partits polítics i organitzacions obreres.
- Repressió del catalanisme, amb la supressió de la Mancomunitat i la prohibició de símbols com la bandera i l'himne.
- Política d'ordre públic molt repressiva, especialment contra la CNT.
- **Èxit al Marroc:** En col·laboració amb França, es va organitzar el **desembarcament d'Alhucemas** (1925), que va suposar la derrota definitiva d'Abd el-Krim i la fi de la guerra.

Directori Civil (1925-1930)

Amb la intenció d'institucionalitzar el règim, Primo de Rivera va formar un govern amb civils, tot i que els militars van mantenir un gran pes.

- **Institucionalització:** Es va crear la **Unión Patriótica**, un partit únic sense ideologia definida dissenyat per donar suport social al règim, i l'**Asamblea Nacional Consultiva**, un òrgan corporatiu sense poder legislatiu real.
- **Política econòmica:** Es va basar en el nacionalisme econòmic, el proteccionisme i un fort intervencionisme estatal. Es van impulsar grans obres públiques i es van crear monopolis estatals com la **CAMPSA** (petroli) o es van concedir a empreses com la **Compañía Telefónica**.
- **Política social:** Es va crear l'**Organització Corporativa Nacional**, un sindicat vertical que agrupava patrons i obrers per regular els conflictes laborals. Aquest model va comptar amb la col·laboració de la UGT, mentre que la CNT i el PCE van ser perseguits.

La caiguda de la Monarquia (1930-1931)

La dictadura va anar perdent suports a causa de la creixent oposició i els primers efectes de la crisi econòmica de 1929.

- **Oposició:** La van formar antics líders dels partits dinàstics, republicans (units a l'Alianza Republicana), intel·lectuals (Unamuno, Ortega y Gasset), catalanistes, anarquistes i sectors de l'exèrcit.
- **La "Dictablanda":** El gener de 1930, mancat de suports, Primo de Rivera va dimitir. El rei va encarregar al general Berenguer la tasca de tornar a la normalitat constitucional, però el seu govern, conegut com la "dictablanda", no va aconseguir salvar la monarquia, ja totalment desacreditada.
- **El Pacte de Sant Sebastià (agost de 1930):** Va ser un acord crucial on les principals forces de l'oposició (republicans, socialistes i catalanistes d'esquerra) van decidir unir-se per enderrocar la monarquia i instaurar una república. Es va crear un comitè revolucionari que esdevindria el govern provisional.
- **Les eleccions del 12 d'abril de 1931:** El govern de l'almirall Aznar, successor de Berenguer, va convocar eleccions municipals. Aquestes es van convertir en un plebiscit sobre la continuïtat de la monarquia. Tot i que els

partits monàrquics van obtenir més regidors en total (gràcies al vot rural controlat), les candidatures republicanes van guanyar de manera aclaparadora a les capitals de província i principals ciutats.

- **La proclamació de la República:** El resultat electoral va ser interpretat com un rebuig massiu a la monarquia. Davant les manifestacions populars que exigien la República, el rei Alfons XIII va optar per abandonar el país. El **14 d'abril de 1931** es va proclamar la Segona República Espanyola.